

“Подкрепа за изпълнението на решенията на Европейския съд за правата на човека и стандартите и препоръките на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание за България (затворническа реформа)”

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

КОМПЕНДИУМ ОТ КЛЮЧОВИ ДЕЛА ОТ ПРАКТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА ПО ЧЛЕН 3

Цвета Желязкова

Джим Мърдок

Ивана Роаня

**КОМПЕНДИУМ ОТ
КЛЮЧОВИ ДЕЛА ОТ
ПРАКТИКАТА НА
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО
ПРАВАТА НА ЧОВЕКА ПО
ЧЛЕН 3**

Мненията в настоящия документ са на авторите и е възможно да не отразяват официалната политика на Съвета на Европа.

Всички искания за възпроизвеждане или превод на целия документ или на части от него следва да се отправят към дирекция „Комуникация“ (F-67075 Strasbourg Cedex или publishing@coe.int). Кореспонденцията по всички други въпроси, свързани с документа, да се адресира до Генерална дирекция „Права на човека и върховенство на закона“.

Оригинално заглавие:
Наръчник за новите правни средства за защита при оспорване на условията на лишаване от свобода, въведени от Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража (ДВ, бр. 13 от 7.02.2017)

© Съвет на Европа, януари 2018 г.
Българско издание

Корици и оформление:
“Ди Ем Ай Дивелопмънт” ЕООД
Отпечатано в София, България, от
“Ди Ем Ай Дивелопмънт” ЕООД

Текстът е създаден от и използван с разрешението на Съвета на Европа. Този превод се публикува по споразумение с Съвета на Европа, но под отговорността на преводача.

Превод от английски език:
Гергана Манолова

Автори:
Цвета Желязкова
Джим Мърдок
Ивана Роаня

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

СЕ	Съвет на Европа
ЕКПЧ	Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи
ЕСПЧ/ Съдът	Европейският съд по правата на човека
ГК	Голяма камара на Европейския съд по правата на човека
Стандарти на КПИ	стандартни, разработени от Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание
ЕПЗ	Европейски правила за затворите (Препоръка Rec. (2006)2 на Комитета на министрите към страните членки за европейските правила за затворите)

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	5
ТЕМА 1: Тълкуване на член 3.....	6
ТЕМА 2: Употреба на физическа сила и свеждане до минимум на риска от насилие в затворите.....	10
ТЕМА 3: Условия на лишаване от свобода в затвора.....	16
ТЕМА 4: Посрещане на нуждите от здравна грижа.....	23
ТЕМА 5: Специални мерки за ограничаване.....	30
ТЕМА 6: Ефективни средства за защита.....	35
ТЕМА 7: Доживотен затвор.....	39

ВЪВЕДЕНИЕ

Този компендиум осигурява селекция от съдебни решения, в които Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) е разглеждал случаи, засягащи затворници. Той също така включва случаи, в които решенията на Съда са приложими към въпроси, засягащи задържани лица, въпреки че жалбоподателите не са били лишени от свобода към момента на настъпване на фактите.

Тази селекция от съдебната практика е предназначена да:

- а) подпомогне обучителите да разберат основните принципи на тълкуване, които Съдът приема в съответните области на съдебната практика на ЕСПЧ;
- б) идентифицира въпроси, които биха могли да са полезни при подготовката на обучителни материали (например когато се подбират за разглеждане спорни въпроси от практиката на съдилищата или теми за обсъждане в малки групи, и последно, но не и по значение;
- в) да подпомогнат органите на съдебната власт лесно да идентифицират и прилагат съдебната практика на ЕСПЧ във всекидневната си работа.

Компендиумът трябва да се чете редом със случаите, засягащи България.

Компендиумът се фокусира върху член 3 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ). Въпреки това, някои въпроси, произтичащи по силата на член 2, ЕКПЧ, също са представени за пълнота (тъй като подходът, който Съдът приема, е често сходен; във всеки случай, ситуацияите, в които се използва насилие, понякога могат да попадат под обхвата на член 2, а не на член 3).

Съдебните решения са достъпни в базата данни HUDOC (на адрес: www.echr.coe.int).

Съдът е приел **динамичен, а не статичен подход** към тълкуването, като преценява действията на страната според общоприетите съвременни европейски стандарти.

- **Ireland v United Kingdom, (1978) A 25, пар. 167:** Лицата, лишени от свобода по силата на превенцията на тероризма в Северна Ирландия, които са били подложени на пет техники за разпит (покриване на главата с качулка, изправено стоене до стената, излагане на продължителен шум, лишаване от сън и лишаване от храна) по време на разпит от членове на силите за сигурност. Съдът смята, че обстоятелствата не представляват „страдание от особена интензивност и жестокост“, което е необходимо за констатация на изтезание (определено като „преднамерено нечовешко отнасяне, което причинява много тежко и жестоко страдание“), като вместо това приема, че третирането е възлизало на нечовешко третиране или наказание чрез нанасянето на интензивно физическо и психично страдание. Унизителното отнасяне или наказание в това решение се определя като третиране „предназначено да възбуди у жертвите си чувства на страх, болка и малоценност, способна да ги унижи и принизи, като потенциално пречупи тяхната физическа или морална съпротива“. Отговорността на държавата следователно може да се подвете под член 1 от ЕКПЧ, дори когато държавните служители са действали в противоречие с изрични инструкции.
- **Selmouni v France [GC] 1999-V, пар. 101:** има повишени изисквания от страна на Европейския съд на правата на човека. ЕКПЧ е „жив инструмент“. Съдът следователно „приема възгледа, че постоянно повишаващите се стандарти, които се изискват в областта на защита на човешките права и основните свободи, съответно и неизбежно изискват по-голяма твърдост при оценката на нарушенията на основните ценности на демократичните общества“, и се наблюдава съответно и отчетливо движение по посока на снижаване на „прага“ на интензивността, необходим, за да се покаже, че е в действие член 3. Липсата на доказателства за положително намерение да се унижи или принизи отделното лице само по себе си не е доказателство,

тъй като отсъствието на такава цел не изключва констатация за нарушение на член 3. Нито пък „третирането“ е нужно да бъде нарочно, защото зле обмисленото или необмисленото действие от страна на държавните власти също може да породви нарушение на гаранцията.

- **Henaf v France 2003 XI, пар. 47–60:** възрастен затворник, държан с белезници и окован към леглото по време на посещение в болницата: нарушение на член 3.

Там, където интензитетът на страданието не е толкова сериозен, Съдът може да се позове на заключение, че е имало „нечовешко или унижително“ третиране или наказание (или в някои случаи да се позове само на констатация за нарушение на член 3).

- **Ostrovar v Moldova (13 September 2005), пар. 76–90:** претърпани условия на лишаване от свобода, включително излагане на пасивно пушене и липса на медицинско внимание: „противно на чл. 3 от Конвенцията“. Следователно разглеждането на целта или мотивацията на държавата може да е релевантно при оценката на това дали нивото на нарушение е достигнало „изтезание“. Това е подобно на теста от Конвенцията против изтезанията на ООН.

- **Aksoy v Turkey (1996-VI):** жалбоподателят е бил съблечен гол от полицейски служители и след това повесен за ръцете, които са били вързани зад гърба му. Самото третиране е включвало много силна болка и последваща временна парализа на двете ръце; нарочното му причиняване е изисквало също така „известна подготовка и усилие“ от страна на държавните служители; целта му изглежда е била да извлече информация или признание от жалбоподателя. Използването на необоснована физическа сила също ще се смята за утежняващо, ако е придружено от неприемливи условия на лишаване от свобода.

- **Tekin v Turkey 1998-IV, пар. 53:** затворникът е държан с превръзка на очите в студена и тъмна килия с рани и синини. Следователно се изисква оценка на въздействието на третирането върху конкретната жертва, освен ако очевидно не е необходима такава.

- **Keenan v United Kingdom 2001-III, от пар. 113:** търсейки да се изрази количествено нивото на страдание, което един затворник, страдал от хронично психично разстройство, е изстрадал преди смъртта си, Съдът отбелязва, че въпросът дали затворническите власти са изпълнили задълженията си да защитят затворника от третиране или наказание, противно на чл. 3, може да бъде оценен без прибягване до такива фактори, тъй като „третирането на психично болен човек може да бъде несъвместимо със стандартите, наложени от чл. 3 за защита на основното човешко достойнство, дори ако този човек не е способен или няма възможност да посочи определени зловредни последици“.
- **Йовчев срещу България (41211/98), пар. 124-128:** преценката дали е било достигнато минималното ниво на тежест във всеки конкретен случай е относителна; тя зависи от всички обстоятелства по случая, като например продължителността на лечението, физическите и психичните му ефекти, а в някои случаи и от пола, възрастта и здравословното състояние на пострадалия. Страданието и унижението трябва да отиват отвъд този неизбежен елемент на страдание или унижение, които са свързани с дадена форма на закономерно третиране или наказание. Мерките, лишавачи човека от свобода, често може да включват такъв елемент.
- **Labita v Italy[GC] 2000-IV:** Съдът взема решение с мнозинство девет на осем гласа, че няма достатъчно доказателство в полза на констатацията, че жалбоподателят е бил подложен на физическо и психично малтретиране, докато е бил в затвора. Жалбоподателят не е предоставил окончателно доказателство или подробно описание на злоупотребата, на която предполагаемо е бил подложен, не е изказал твърдение, че му е било отказано разрешение да се срещне с лекар, и необяснимо му е отнело повече от година, преди да се оплаче от третирането си, без да се има предвид факта, че е подал няколко жалби чрез адвокатите си пред съдебните власти скоро след като предполагаемото малтретиране е намаляло или престанало. Важно е да се спомене, че там, където индивидът твърди, че е бил малтретиран по време на задържането си, държавата има задължението да осигури пълно и достатъчно обяснение как са били нанесени каквито и да били наранявания: всяко нараняване на човек

под стража предизвиква силно фактическото предположение, което поставя тежестта върху страната да предизвика съмнение в твърденията, направени от задържания.

- **Tomasi v France (1992) A 241-A:** Страната не може да осигури никакво алтернативно обяснение за нараняванията, претърпени от жалбоподателя в период от 48 часа, докато той се намира под стража в полицията по обвинение за убийство, свързано с тероризъм. Съдът взема това предвид заедно с други доказателства като оплакванията на жалбоподателя, когато той е бил доведен за съдебно разследване и доказателствата, съдържащи се в независими медицински доклади, като обявява, че е убеден отвъд всякакво разумно съмнение, че нараняванията са били нанесени от полицейски служители. Нараняванията отговарят на тези обяснения.
- **Тотева срещу България (42027/98):** жалбоподателката е била на 67 години, когато е арестувана вследствие оплакване от съсед и освободена на следващия ден. Към момента на ареста се намира в добро здраве, но след напускането на полицейското управление е диагностицирана с церебрална контузия и хематома под дясната лопатка и на лявото слепоочие. Съдът смята, че – особено предвид възрастта на жалбоподателката – тези наранявания са достатъчно тежки, за да възлиза тяхното причиняване на малтретиране за целите на член 3 от Конвенцията. Съдът констатира, че държавата не предоставя достоверно обяснение за това как са били причинени тези наранявания и не е приложила подходящи доказателства, които биха могли да хвърлят съмнение върху версията на събитията на жалбоподателката.

ЕМА 2

Потребата на физическа сила и свеждане до минимум на риска от насилие в затворите

Загуба на живот поради упражняването на смъртоносна или потенциално смъртоносна сила от държавните власти

На затворническия персонал може да се наложи да упражни насилие срещу затворниците в течение на службата. Въпросът за съвместимост с член 3 (забраната за изтезание или малтретиране) е най-очевидният; но там, където използваната сила е потенциално смъртоносна или действително води до загуба на живот, се прилага член 2. Член 2 изисква от държавата да се въздържа от отнемането на живот, освен ако това не се случва в един от четирите стриктно предписани обстоятелства, припознати в алинея (2). Четирите вида обстоятелства, описани в алинея (2), включват ситуации, в които държавата може да използва сила, която да доведе до лишаване от живот: за защита от насилие, за извършване на арест, за предотвратяване на бягство на затворник или за потушаване на бунт или въстание.

Употребата на сила от затворническите служители, която води до нарочната загуба на живот, или където смъртта е настъпила като непреднамерен резултат, или където е имало непредпазливост при упражняването на потенциално смъртоносна сила, дори когато не е настъпила смърт, ще доведе до разглеждане по силата на член 2(2) дали употребата на сила е била за предписана цел и може да се каже, че е била „абсолютно необходима“. Задължението да се въздържа от отнемането на живот е по същество негативно като характер. Но държавата трябва да има установени адекватни административни правилници за употребата на потенциално смъртоносна сила от страна на затворническия персонал и подходящо обучение на персонала. Освен това се очаква, че където се използва потенциално смъртоносна сила, ще има внимателно планиране и оперативен контрол на действията.

- **McCann and Others v United Kingdom (1995) A 324:** член 2 (2) позволява употребата на сила, *inter alia*, за защита срещу насилие, за предотвратяване на бягството на затворник или за потушаване на бунт или въстание. Разпоредбата „не дефинира изначално случаи-

те, в които е позволено нарочното убийство на лицето, но описва ситуациите, където е позволено да се „използва сила“, която може да доведе като непреднамерен резултат до лишаване от живот“. Само действията, „предприети законно“ за потушаване на бунт, или силата, използвана срещу „незаконнообразно“ насилие в защита на себе си или друг, или за изпълнение на „законен“ арест, или за предотвратяване на бягството на „законно задържано“ лице е оправдана. Второ, използваната сила трябва да може да бъде демонстрирана, че е била не повече от „абсолютно необходимото“. Това е по-строг и по-задължаващ тест на необходимостта, като използваната сила трябва да бъде строго пропорционална на постигането на някоя от целите. Очаква се, че служителите, оторизирани да използват потенциално смъртоносна сила, са внимателно подбрани въз основа на личните си характеристики, получили са подходящо обучение и инструкции, като например употребата на основни техники за ограничаване и други свързани умения, имат налична подходяща селекция на оборудване (тук в случая е имало по-леки алтернативи за предотвратяване на терористично нападение и също така не е била взета предвид възможността за достатъчно съмнение в погрешни разузнавателни оценки).

- **Saoud v France 2007-XI, пар. 88–104:** при планирането на операция, държавите трябва също така да предприемат стъпки да намалят до минимум случайната загуба на живот на цивилни, попаднали в операцията: всички приложими предпазни мерки в избора на средства и методи трябва да бъдат взети, за да се избегне риска от смърт (в случая употребата на техника за обездвижване с лицето надолу от страна на полицейски служители, за да се арестува мъж, страдащ от шизофрения; докато полицейската интервенция е била оправдана и пропорционална по чл. 2(2) за защита на физическата безопасност на другите, последващото му физическо ограничение за 35 минути, довело до задушаване, при тези обстоятелства представлява нарушение на член 2, като Съдът отбелязва, че не са били издадени прецизни инструкции по отношение на техниката за обездвижване.
- **Peker v Turkey (no 2) (12 април 2011), пар. 51–60:** Държавите носят тежестта на предоставяне на достоверни обяснения за нараняванията и смъртта на лицата, задържани от тях. В случая има липса на

достоверно обяснение за рана от огнестрелно оръжие, претърпяна от затворник по време на операция за повторното установяване на вътрешна сигурност: нарушение на член 2, смърт на лица, които са били в добро здраве по време на разпита.

- **Анжело Георгиев и други срещу България (51284/09):** Член 3 не забранява употребата на сила при определени добре очертани обстоятелства. Но тази сила може да бъде използвана само ако е неизбежна и не трябва да бъде прекалена. Когато лицето бъде конфронтирано от полицията или други агенти на държавата, прибегването до физическа сила, която не е била направена строго необходима от собственото поведение на лицето, намалява човешкото достойнство и е по принцип нарушение на правата, изложени в член 3 от Конвенцията. Такъв строг принцип на пропорционалност е приет от Съда и по отношение на ситуации, в които индивидът вече се намира под пълния контрол на полицията. Съдът придава особено значение на претърпените видове наранявания и обстоятелствата, при които е използвана сила. Там, където нараняванията са били претърпени от ръцете на полицията, тежестта за демонстриране на необходимостта на използваната сила почива върху правителството.

Защита от междузатворническо насилие и самонараняване
Властите трябва да предприемат стъпки, за да защитят индивидите от заплахата от насилие, която представляват други затворници:

- **Rodic and Others v Bosnia and Herzegovina 2008, пар. 68–73:** (интеграцията на затворници, осъдени за военни престъпления, в общата затворническа популация сама по себе си не е нечовешка или унижителна, но ясно поставя сериозни рискове за физическото добруване и недостатъчните мерки в случая включват нарушение на чл. 3
- **DF v Latvia (29 октомври 2013), пар. 81–95:** неуспех да се адресира продължителен страх и мъка от непосредствен риск от малтретиране на затворник заради сътрудничеството му с полицията: нарушение на член 3.
- **Алисия Юриева Корпачьова-Хофбаур срещу България (56668/12):** властите имат задължение по чл. 3 на Конвенцията да

предприемат разумни стъпки да защитят лишения от свобода от нечовешко и унижително третиране, причинено от други лишени от свобода, особено ако имат причини да смятат, че лишеният от свобода е особено уязвим – например защото страда от психологическо разстройство или принадлежи към категория с повишен риск, или ако имат причини да смятат, че другите лишени от свобода имат повишена склонност към насилие.

Задължението на държавата по член 2(1) да гарантира, че правото на живот е „защитено от закона“, може да налага затворническите служители да предприемат **превантивни действия**, за да адресират ситуации, в които има подлежаща на идентифициране и реална заплаха за живота. Това се прилага към **риска от самоубийство**. Но властите трябва да имат действително или предполагаемо знание, че съществува реален и незабавен риск от самоубийство:

- **Paul and Audrey Edwards v United Kingdom 2002-II, пар. 57–64, пар. 62:** трябва да се приемат ефективни процедури за скрининг с цел идентифициране на (а) уязвими затворници, които може да представляват риск за себе си, или (б) лишени от свобода, които може да представляват значим риск за другите. В случая убийството на сина на жалбоподателите от друг лишен от свобода, който е страдал от параноидна шизофрения: нарушение, тъй като е била налична информация, която би трябвало да означава, че властите знаят или е трябвало да знаят, че другият затворник представлява крайна опасност заради психичната болест, но е имало проблеми в предаването на тази информация, съчетани с краткото и формално естество на прегледа, изпълнен от скрининговия здравен работник, и е било „самоочевидно, че скрининговият процес на новопостъпилите в затвора трябва да послужи, за да идентифицира ефективно тези затворници, които за свое собствено добро и за доброто на другите затворници трябва бъдат поставени под медицински надзор“).
- **Renolde v France 2008, пар. 85–110 и 119–130:** самоубийство в килия за дисциплинарно наказание на затворник с психични нарушения, който преди това е извършил самонараняване: нарушения на чл. 2 и 3.

- **Jasinska v Poland(1 June 2010), пар. 63–79:** затворническите власти не са обмислили риска от самоубийство чрез свръхдоза лекарства и подновяване на рецепта за лекарства, въпреки че са знаели за влошаване на психичното състояние.
- **De Donder and De Clippel v Belgium (6 December 2011), paras 72–84:** не се предприемат стъпки да се адресира риск от самоубийство на затворник с психични проблеми, които са известни: нарушение на чл. 2
- **Younger v United Kingdom (dec) 2003-I:** не се предполага властите да действат, изхождайки от предположението, че всички затворници имат потенциални рискове от самоубийство, тъй като такава позиция би поставила диспропорционална тежест върху властите, както и би ограничила неправомерно свободата на индивида.
- **Trubnikov v Russia (5 юли 2005), пар. 67–79:** затворникът не показва остри психиатрични симптоми, въпреки че има склонност за самонараняване, докато е в изолация по дисциплинарни причини: не е възможно да се заключи, че е можело да се предвиди самоубийство.
- **Robineau v France (реш.) (3 септември 2013):** смърт на обвиняем, след като той се хвърля от прозореца на съдебна палата. Случаят не е допустим; въпреки че се призовава към по-прецизна законова рамка, за да се гарантира, че психологическото състояние на обвиняемите не се оценява само от полицията, но в случая не е бил идентифицируем особен риск от самоубийство и предпазните мерки са били адекватни.

Затворническите власти може да поискат да адресират възможността от **насилствено хранене** на лишени от свобода, които са в гладна стачка, но това носи допълнителни отговорности:

- **Nevmerzhitsky v Ukraine 2005-II, пар. 93–99:** мерки като например насилственото хранене, когато това може да бъде доказано като медицински необходимо, за да се спаси живот, по принцип не могат да бъдат разглеждани като нечовешки и унижителни, ако са придружени от процедурни гаранции, които защитават от произвол и мерките не отиват отвъд минимално ниво на сериозност. В случая насилственото хранене на жалбоподателя съставлява изте-

зание по смисъла на член 3 в светлината на липса на каквито и да е доказателства за медицинска необходимост и използваните мерки за ограничаване и оборудване.

- **Ciorap v Moldova (19 юни 2007):** насилственото хранене на затворника включва силна болка и не е доказано да е било заради медицинска необходимост, изпълнено е без процедурни защитни мерки: нарушение на чл. 3.
- **Horoz v Turkey (31 март 2009), пар. 22–31:** смъртта на обвиняем лишен от свобода след продължителна гладна стачка, последвала отказ на правосъдните власти да последват препоръка за разпореждане на освобождаването му: няма показатели, че той е бил лишен от лечение в затвора, което би могло да бъде осигурено при освобождаване, и няма нарушение на чл. 2, тъй като няма причинна връзка между отказа за освобождаване и смъртта му.

Условия на лишаване от свобода в затвора

Държавите не могат да разчитат на **липсата на материални ресурси** като оправдание за лоши съоръжения:

- **Poltoratskiy v Ukraine 2003-V, paras 136–149 at para 148:** условията на лишаването от свобода на затворник, осъден на смърт, съставляват унижително третиране: признава се, че е направен значителен напредък в подобряването на затворническите условия и че страната е изправена пред значителни социоекономически проблеми, но „липсата на ресурси не може по принцип да оправдае затворнически условия, които са толкова лоши, че достигат прага на третиране, противоречащо на член 3 от Конвенцията“, нито пък във всеки случай биха могли да обяснят ограниченото жилищно пространство, липсата на достъп до естествена светлина или до условия за престой на открито, никакви или почти никакви възможности за дейности или човешки контакт, отказ на достъп до източник на вода и стени на килията, покрити с фекалии.

Стандартите на КПИ може да са релевантни, за да помогнат при оценяването на **пренаселването / материалните условия на лишаване от свобода:**

- **Florea v Romania (14 септември 2010), пар. 51–64, пар. 51:** продължително лишаване от свобода на човек, страдащ от хроничен хепатит и високо артериално кръвно налягане в килия с общо 35 легла, споделени с до 120 други затворници; пространство от 2 кв.м.: нарушение на чл. 3.
- **Mamedova v Russia (1 юни 2006) пар. 61–67:** двугодишно лишаване от свобода на обвиняем, затворен в килии с по-малко от 2 кв.м. на затворник за 23 часа на ден и принуден да използва тоалетната в присъствието на другите затворници.
- **Yakovenko v Ukraine (25 октомври 2007), пар. 81–102:** лоши материални условия на лишаване от свобода, включващи сериозно пренаселване и лично пространство от 1,5 кв.м., липса на достъп до подходяща медицинска грижа по отношение на ХИВ и туберкулоза и многократен транспорт между центровете за задържане в претъп-

кани условия без вентилация.

- **Shchebet v Russia (12 юни 2008), пар. 84–96:** лишаване от свобода, надхвърлящо един месец, в килия, предназначена за настаняване до три часа: нарушение с позоваване на стандартите и констатациите на КПИ.
- **Ogica v Romania (27 май 2010), пар. 40–51:** времето за физическа активност в затворено пространство не е било достатъчно, за да компенсира липсата на пространство в килията, по отношение на материалите на КПИ.

Докладите от страните, посетени от Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително третиране или наказание (КПИ), може да помогнат за **установяване на фактите:**

- **Dougouz v Greece 2001-II, пар. 44–49:** твърденията на жалбоподателя са били подкрепени от заключенията на доклада на КПИ върху подобна институция, че настаняването при лишаването от свобода и режима „са напълно неподходящи за период, надхвърлящ няколко дни, нивата на населване са прекомерни, а санитарните съоръжения са ужасяващи“. Нарушение на член 3 при тези обстоятелства, в съчетание с прекомерната продължителност на периода, през който жалбоподателят е бил задържан.
- **Öcalan v Turkey [GC] 2005-IV, пар. 86–103 и 195:** въпреки загрижеността на КПИ за социалната изолация на жалбоподателя, Съдът приема, че жалбоподателят може да се опита да се възползва от подобрената комуникация и ще е трудно да се защити живота му в обикновен затвор; виж CPT/Inf (2004) 2 (Turkey); допълнителни критики за липсата на ефективен достъп до семейството и правните представители, една ситуация (в параграф 10), чиято „сериозност [...] се утежнява от липсата на напредък при изпълнението на препоръките, направени от КПИ, по отношение на други форми на контакт с външния свят“.

Условия на лишаване от свобода: **пренаселване, санитарни условия:**

- **Йовчев срещу България (41211/98):** условията на лишаване от свобода по време на задържането под стража за периода 25 ок-

томври 1996 - 6 май 1997 в Районната следствена служба в Пловдив (пар. 127-128), сложни материални условия на лишаването от свобода (пренаселване, санитарни условия, липса на престой на открито) – килия с размер 20 кв.м, споделена с трима други затворници, без легла, мръсни одеала, килията е осветена от една-единствена електрическа крушка, няма прозорци или достъп до слънчева светлина, лошо проветрение, няма прибори, няма дейности на открито, няма тоалетна, употреба на кофе (пар. 129-135).

- **Шишманов срещу България (37449/02):** жалбоподателят е излежал три месеца лишаване от свобода в килия с размер 25 кв.м със седем до единайсет други затворници. Въпреки че килията не посреща стандартите на КПИ, Съдът взема предвид периода, за който жалбоподателят е бил задържан в такава килия – приблизително 2 месеца, фактът, че вратата на килията е била отворена през деня, липсата на оплаквания относно санитарните условия (в килията е имало тоалетна), дейности на открито за час и половина всеки ден. Следователно Съдът намира, че тези условия, макар да възлизат формално на пренаселване, сами по себе си не съставляват нарушение на член 3.
- **Кехайов срещу България (41035/98, пар. 66-71):** условия на лишаване от свобода за периода 25 декември 1997 - 16 юни 1998 в Районната следствена служба в Пловдив, сложни материални условия на лишаване от свобода (пренаселване – 10 кв.м. за 4 лишени от свобода, килия, осветена от една-единствена електрическа крушка, без тоалетна в килията, използване на кофе, липса на физическа активност на открито); нарушение на чл. 3.
- **Нешков и други срещу България (36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 и 9717/13), пар. 232:** жалбоподателите са изпълнявали различни по продължителност присъди в различни затвори. Доколкото се отнася до пренаселването, Съдът постановява, че: „при оценката на това дали е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията по отношение на липсата на лично пространство, трябва да се вземат предвид следните фактори: (а) всяко задържано лице трябва да има индивидуално място за спане; (б) всяко задържано лице трябва да има най-малко три квадратни метра жилищна площ; и (в) размера на килията трябва да дава възможност на задържани-

те лица да се движат свободно между мебелите. Липсата на някои от тези елементи сама по себе си поражда сериозно предположение, че условията на задържане са в нарушение на този член“.

- **Радев срещу България (37994/09), пар. 52-55:** жалбоподателят излежава доживотна присъда в затвора Варна. За периода 2007-2012 г. – в килията няма тоалетна, след 2012 – инсталирана е тоалетна, осигурени са санитарни материали, няма поверителност – тоалетната не е отделена от останалата част от килията – нарушение на член 3.
- **Халил Адем Хасан срещу България (4374/05), пар. 56-58:** жалбоподателят изпълнява доживотна присъда без право на замяна в затвора Ловеч. Липса на тоалетна в килията за дълъг период от време, употреба на кофи.

Ограничената наличност на физическа активност на открито може да е релевантен фактор в оценката на условията:

- **Moiseyev v Russia (9 октомври 2008), пар. 131–136:** дворове за престой на открито, които са с два квадратни метра по-големи от килиите: ограниченото пространство, съчетано с липса на открито пространство, накърняват наличните съоръжения за одих и възстановяване.
- **Халил Адем Хасан срещу България (4374/05):** жалбоподателят излежава доживотна присъда без право на замяна в затвора Ловеч – няма възможност за социален контакт или други трудови дейности, докато изпълнява присъдата.
- **Нешков и други срещу България (36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 and 9717/13), пар. 235 – 236:** жалбоподателите излежават различни по продължителност присъди в различни затвори. Доколкото се отнася до дейностите на открито, Съдът постановява, че: „Кратката продължителност на дейностите на открито може да е фактор, който влошава ситуацията на затворник, ограничен в килията си през останалата част от времето. Физическите характеристики на съоръженията за престой на открито също са от значение. Например, мястото за престой на открито, което е само с два квадратни метра по-голямо от килията, обградено е от

триметрова ограда и е покрито отгоре с метални решетки и гъста мрежа, не предлага на затворниците подходящи възможности за от- дих и възстановяване.“

Оценка на жалби по чл. 3 – кумулативен ефект от условията на ли- шаване от свобода

- **Нешков и други срещу България (36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 and 9717/13):** кумулативните последици от ус- ловията на лишаването от свобода трябва да се вземат предвид за- едно със специфичните твърдения, направени от засегнатото лице, както и продължителността на времето, което той или тя е прека- рал при тези условия. „Дори когато всеки индивидуален аспект на тези условия отговаря на националните закони, кумулативните им последици може да са такива, че да доведат до нечовешко или уни- зително третиране по смисъла на член 3 от Конвенцията.“ (пар. 229). Съдът следователно приема, че дори пренаселването да не е толко- ва сериозно, че да възлиза на нарушения на член 3 от Конвенцията само по себе си, то все пак може да породи нарушение на тази раз- поредба, ако в съчетание с други аспекти на условията на лишаването от свобода – като например липса на лично пространство при използване на тоалетната, лошо проветрение, липса на достъп до естествена светлина и свеж въздух, липса на подходящо отопление или основна хигиена – доведе до ниво на страдание, което надхвър- ля страданието, присъщо на лишаването от свобода (пар. 231).
- **Харакчиев и Толумов срещу България (15018/11 и 61199/12), пар. 212-213:** за да реши дали има нарушение на изискването по член 3, Съдът оценява кумулативните последици от условията (не- зависимо дали те произлизат от приложимите наредби или от прак- тическото им прилагане) и периода на лишаването от свобода на жалбоподателите. Съдът подчертава факта, че при тези обстоятел- ства, дори да се приеме, че твърденията на жалбоподателите за не- достатъчно проветрение, осветление, отопление, хигиена, достъп до душ, храна и медицинска грижа в затворите са доказани отвъд разумното съмнение, другите аспекти на условията на лишаването им от свобода и затворническия режим, взети заедно, са достатъч- но сериозни, за да се квалифицират като нечовешко и унизително

третиране.

- **Шишманов срещу България (37449/02), пар. 42:** Съдът намира, че материалните условия на лишаването от свобода на жалбоподателя – броя на хората в килията, достъп до тоалетни съоръжения, дейности на открито и периода, в които той е бил подложен на тях – не могат да се определят като нечовешко или унижително третиране. От друга страна, тъй като жалбоподателят не е получил специална храна, налагаща се заради медицинското му състояние, и не е получил подходящи лекарства, ЕСПЧ решава, че той е бил подложен на третиране, което не е било съобразено с изискванията на член 3 от ЕКПЧ.
- **Радев срещу България (37994/09), пар. 56:** Съдът намира, че кумулативните последици от продължителната изолация на жалбоподателя в килията му и липсата му на безпрепятствен достъп до тоалетна са достатъчно сериозни, за да се определят като нечовешко и унижително третиране;
- **Халил Адем Хасан срещу България (4374/05), пар. 59:** “При тези обстоятелства, дори да приемем, че твърденията на жалбоподателя за недостатъчно проветрение, отопление, хигиена, храна и медицинска грижа в затвора Ловеч не са били доказани отвъд всякакво разумно съмнение, Съдът смята, че затворническият режим, по който той е бил лишен от свобода и в двата затвора, заедно с материалните условия по време на задържането му в затвора Варна и липсата на безпрепятствен достъп до тоалетна в затвора Ловеч преди 20 декември 2006 г. са достатъчно сериозни, за да се определят като нечовешко и унижително третиране.”

Достъп до **естествена светлина и свеж въздух:**

- **Нешков и други срещу България (36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 and 9717/13), пар. 237 – 239:** Съдът подчертава отново важността на безпрепятствен и достатъчен достъп на затворниците до естествена светлина и свеж въздух в килиите им. Металните щори или капациите, монтирани на прозорците, се разглеждат като лишавачи затворниците от достъп до естествена светлина и спиращи достъпа на свеж въздух в килиите им, като създават условия, благоприятни за разпространението на болести, в

частност туберколоза. Тези ограничения може сериозно да влошат ситуацията на затворниците, които са държани във вече пренаселена килия, и може да натежат в полза на констатация за нарушение на член 3 от Конвенцията. Съдът също така посочва, че свободното движение на въздуха не бива да се обърква с неподходящото излагане на неблагоприятни външни условия, включително прекомерна горещина през лятото или крайно ниски температури през зимата. Ако лишените от свобода се озоват в особено тежки условия, защото прозорецът на килията им е обзаведен с щори, но няма дограма, като резултат те страдат както от недостатъчен достъп до слънчева светлина и въздух, така и от излагане на ниски температури.

ТЕМА 4

Посрещане на нуждите от здравна грижа

Задължението да се опазва добруването на затворниците също има известна важност. Неосигуряването на **подходяща медицинска грижа** също може да възлиза на нарушение на член 3:

- **McGlinchey and Others v United Kingdom 2003-V, пар. 47–58:** смърт на хероиново-зависима една седмица след лишаването от свобода: нарушение на член 3, защото, въпреки че е имало редовно наблюдение на състоянието ѝ за първите шест дни и са били предприети мерки да се отговори на симптомите ѝ, сериозната загуба на тегло и дехидратацията, която тя претърпява в резултат на една седмица на основно неконтролирано повръщане и неспособност да яде или да задържи течности, е довело до нейния дистрес и е представлявало много сериозни рискове за здравето ѝ; но въпреки че състоянието ѝ е продължавало да се влошава, тя не е била прегледана през следващите два дни, тъй като медицинският служител не работи през почивните дни.
- **Tarariyeva v Russia 2006-XV, пар. 79–89:** недостатъчната медицинска грижа за затворник с остра язва, довела до смъртта му: нарушение на чл. 2 и 3.
- **Aleksanyan v Russia (22 декември 2008), пар. 145–158:** недостатъци при медицинската грижа – но не в наличността на лекарства – са довели до особено тежки трудности за обвиняем.
- **Kaprykowski v Poland (3 February 2009), пар. 70–77:** затворник, страдащ от тежка епилепсия, е принуден да разчита на съкилийниците си за помощ и спешна медицинска грижа.
- **Ghavitadze v Georgia (3 March 2009), пар. 96:** лишените от свобода не могат да бъдат хоспитализирани само когато симптомите им стигнат най-остра фаза, и преди да бъдат излекувани, да бъдат пращани обратно в затвора, където нямат достъп до лечение.
- **Yoh-EkaleMwanje v Belgium(20 декември 2011), пар. 91–99:** забавяния в осигуряването на подходящо здравно лечение на лишен от свобода в напреднала фаза на ХИВ инфекция.

- **G v France (23 февруари 2012), пар. 38–49:** лишаване от свобода, продължаващо 4 години с повтарящи се прехвърляния в психиатрична болница, което затруднява осигуряването на необходимото психично лечение.
- **Kolesnikovich v Russia (22 март 2016), пар. 72-8:** значителни забавяния в медицинската оценка и осигуряването на лечение, водещи до значително влошаване на здравето: нечовешко и унижително третиране.
- **Zarzycki v Poland (12 март 2013), пар. 105–125:** 4-годишно лишаване от свобода на затворник с ампутирани ръце: няма нарушение, тъй като затворническите власти успешно са осигурили подходящо решение без прекомерно забавяне.
- **Arutyunyan v Russia (10 януари 2012), пар. 74:** лишаване от свобода за почти 17 месеца в редовно съоръжение за лице в инвалидна количка с множество здравни проблеми, включително отхвърляне на бъбречния трансплант, изключително лошо зрение, тежко затлъстяване и сериозна форма на инсуларен диабет, като съдията не е проверил предварително дали са налице подходящи съоръжения.
- **Шишманов срещу България (дело № 37449/02), пар. 43-49:** жалбоподателят излежава три месеца лишаване от свобода. Той страда от множество болести и има нужда от редовно медицинско внимание, специални лекарства и специална храна (диагностициран е с диабет). Властите не осигуряват подходящи лекарства и диета, което според Съда, тъй като е довело до влошаване на здравето на жалбоподателя, съставлява нарушение на член 3.

Всяко остро влошаване в здравното състояние на лицето, намиращо се в съоръженията за лишаване от свобода, неизбежно повдига сериозни съмнения относно **адекватността на медицинското лечение:**

- **Marro and Others v Italy (реш.) (8 април 2014):** но задължението на затворническите власти да предприемат мерки за противодействие на трафика на наркотици, като по този начин защитят живота на затворниците, е задължение на средствата, а не на резултата, тъй като не може да се гарантира с абсолютна сигурност, че в затвора

няма да има наркотици; освен това властите имат широк набор от средства за избор при адресирането на риска, който наркотиците представляват. Няма нарушение на член 3.

- **Shelley v United Kingdom (пеш.) (4 януари 2008):** затворниците в институции, в които има значително повишен риск от инфекции, например ХИВ, може да заявят, че са повлияни от здравната политика на затвора и следователно имат статута на „жертви“ по член 8, но не по силата на членове 2 и 3, освен ако не могат да покажат, че лично те са изложени на действителен или непосредствен риск от инфекция.

Неуспехът на държавата да осигури документи и съответната документация след подробно описание от страна на жалбоподателя на фактите по жалбата поставя под съмнение наличното ниво на адекватен медицински надзор и помощ:

- **Štručl and Others v Slovenia (20 октомври 2011), пар. 65:** жалбоподателите са осъдени на затвор и прекарват няколко месеца в затвора в Любляна. По отношение на оплакванията от пренаселване, липса на проветрение в килиите, липса на занимания на открито – нарушение на член 3 в тази част. По отношение на оплакванията на жалбоподателите, свързани с неадекватна здравна грижа и психологическа помощ и недостатъчни мерки за сигурност – жалбата е намерена за напълно неоснователна, тъй като твърденията на жалбоподателите са формулирани като общи твърдения, те не са успели да осигурят каквато и да е информация за каквито и да било инциденти, включващи насилие или заплахата от насилие, които може да са им повлияли, нито пък са предоставили подробности за каквито и да било недостатъчно покрити нужди от медицинска или психологическа помощ. В това отношение „Съдът отново заявява, че обвиненията за лошо третиране, които попадат под обхвата на член 3 на Конвенцията, трябва да бъдат подкрепени от подходящи доказателства. За да се оценят тези доказателства, Съдът приема стандарта на доказателство „отвъд разумно съмнение“, но добавя, че такива доказателства може да последват от съвместното съществуване на достатъчно силни, ясни и съгласувани предположения или подобни неоспорими презумпции... Разпределението на тежестта

на доказване е неизбежно свързано със специфичността на фактите, естеството на твърдението и подложеното на въпрос право по Конвенцията...”

При оценката на адекватността на здравната грижа, може да бъдат използвани **общоприети медицински стандарти:**

- **Fedosejevs v Latvia (реш.) (19 ноември 2013):** броят на червените кръвни телца не е бил все още под нивото на указаното от Световната здравна организация за антиретровирусно лечение: недопустим.

Има нужда да реагира, за да се посрещнат **нуждите на някои специфични индивиди**. Затворниците с особени нужди трябва да бъдат снабдени със съответните здравни средства:

- **Grimailovs v Latvia (25 юни 2013), пар. 154–162:** липса на организирана помощ за затворник с парализа на крайниците: нарушение на член 3 по отношение неадекватността на съоръженията в затвора.
- **VD v Romania (16 февруари 2010), пар. 92–99:** медицинската диагноза показва нуждата на затворника от зъбни протези, но не са били осигурени такива, при положение, че той не е бил способен да плати за тях сам и въпреки че законодателството ги предоставя безплатно: унижително третиране.
- **Slyusarev v Russia 2010, пар. 34–44** (лишеният от свобода, страдащ от късогледство със средна тежест, не е способен да използва очила няколко месеца, което му причинява значителен дистрес и поражда чувства на несигурност и безпомощност: нарушение на член 3).
- **Babar Ahmad and Others v United Kingdom (10 април 2012), в пар. 215:** в случая на психично болни лица оценката на условията на лишаване от свобода трябва да вземат предвид тяхната уязвимост и неспособност и най-вече: „(а) медицинското състояние на затворника, (б) адекватността на медицинската помощ и грижата, осигурена по време на лишаването от свобода, и (в) уместността на поддържането на мярката за лишаване от свобода с оглед здравното състояние на жалбоподателя“.

За да се предотврати влошаването в здравето на лишените от свобода, от затворническата администрация може да се очаква да приеме разумни стъпки, за да адресира **рисковете, които поставят заразните болести:**

- **Catalin Eugen Micu v Romania (5 януари 2016), пар. 54-62:** не е възможно да се заключи от наличните факти, че затворникът се е заразил с хепатит С, докато е бил в затвора, поради нарушение на положителното задължение на държавата да опазва здравето на затворниците; обсъждане на превенцията на преносими болести и предложение затворниците да имат право на скрининг за преносими болести с тяхно съгласие скоро след приемането им в затвора.
- **Cf Khokhlich v Ukraine (29 април 2003), пар. 183–196:** не е установено, че жалбоподателят е бил заразен от съкилийника си, страдащ от туберкулоза, и във всеки случай и двамата са получили подходящо и достатъчно лечение, което свежда до минимум риска от повторна инфекция.

Същото важи и по отношение на рисковете, поставени от **излагането на пасивно пушене:**

- **Ostrovar v Moldova (13 септември 2005), пар. 76–90:** лоши материални условия на лишаване от свобода, включително излагане на пасивно пушене, въпреки че жалбоподателят страда от астма: нарушение на чл. 3.
- **Florea v Romania (14 септември 2010), пар. 51–64:** килията е споделена с до 120 други затворници, огромното мнозинство от които пушат, както и последващо задържане в затворническата болница, което включва излагане на пасивно пушене въпреки медицинските съвети за избягването му: нарушение на член 3.
- **Elefteriadis v Romania (25 януари 2011), пар. 46–55:** излагане на затворник в рамките на 6-годишен период на пасивно пушене в споделени килии и на територията на съда, което води до хронична обструктивна бронхопневмопатия: нарушение на чл. 3.

Недоброволното терапевтично лечение в съответствие със съвременните медицински стандарти не е вероятно да породи въпроси по чл. 3:

- **Herczegfalvy v Austria (1992) A 244, в пар. 82–83:** „като общо правило, една мярка, която е терапевтична необходимост (по отношение на установените принципи на медицината), не може да бъде разглеждана като нечовешка или унижителна“.

Само възрастта не може да направи лишаването от свобода на възрастен затворник **несъвместимо** с гаранциите на Конвенцията:

- **Sawoniuk v United Kingdom (реш.) 2001-VI:** лишаване от свобода на 80-годишен осъден по Закона за военните престъпления за убийство: недопустимо, тъй като няма забрана в ЕКПЧ за лишаването от свобода в затвор на лица, достигнали напреднала възраст.

Но значителното влошаване на здравето на затворника може да направи продължаващото му лишаване от свобода непоносимо, въпреки че затворникът трябва да установи, че продължаващото лишаване от свобода е имало ясно въздействие върху здравето му, а не само да твърди, че конкретно заболяване изисква някакви действия от страна на властите:

- **Gelfmann v France (14 декември 2004), пар. 48–60 продължаващо лишаване от свобода на осъден затворник със СПИН:** не е нарушение.

В изключителни случаи, когато не е налична или предоставена адекватна здравна грижа, **условното освобождаване** може да е необходимо, за да се предотврати недопустима ситуация:

- **Mouisel v France 2002-IX, пар. 45–48 в пар. 48:** затворник, диагностициран като страдащ от хронична левкемия три години след началото на 15-годишната му присъда лишаване от свобода, първоначално третиран като болничен пациент всеки три седмици, но накрая освободен условно, тъй като здравето му е станало несъв-

местимо с продължаващото му лишаване от свобода след 3 молби и въпреки последващ доклад, отбелязващ по-нататъшното влошаване на здравето му и препоръчващ постоянна грижа в специално отделение: продължаващото лишаване от свобода е „уронило достойнството му и е включвало особено големи трудности, които са причинили страдание отвъд това, неизбежно свързано със затворническа присъда и лечение от рак“, и следователно ситуацията възлиза на нарушение на член 3.

Медицинска грижа и режим на специално хранене:

- **Шишманов срещу България (37449/02), пар. 43-49:** жалбоподателят излежава три месеца лишаване от свобода. Той е страдал от множество заболявания и е имал нужда от редовно медицинско внимание, специални лекарства и специална храна (бил е диагностициран с диабет).
- **Нешков и други срещу България (36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 и 9717/13), пар. 244:** "По отношение на лишението от свобода, които страдат от заболяване, независимо дали физическо или психическо, трябва да се вземат предвид три елемента във връзка със съвместимостта на здравето им със задържането: (а) здравословното състояние на затворника, (б) адекватността на оказваната медицинска помощ при задържане и (в) целесъобразността от поддържане на мярката за задържане с оглед на състоянието на здравето на затворника Особено внимание в тази връзка трябва да се обърне на препоръките, съдържащи се в точки 39-48 от Европейските правила за затворите ..., въпреки техния незадължителен характер"

Условията на лишаване от свобода трябва да **останат приемливи** за затворниците, подложени на специални мерки за сигурност:

- **Csüllög v Hungary (7 юни 2011)**, пар. 34 продължителна изолация в неадекватни условия на лишаване от свобода; нарушение на член 3.
- **Hellig v Germany (7 юли 2011)** едноседмична изолация в килия за сигурност без дрехи; нарушение на член 3.
- **Plathey v France (10 ноември 2011)**, пар. 39–57 едномесечно лишаване от свобода във воняща дисциплинарна килия за 23 часа на ден: нарушение на чл. 3.

Налагането на **изолация за неопределено време** или с участието на пълна сетивна и социална изолация следователно **не е съвместимо** с Конвенцията:

- **Van der Ven v Netherlands 2003-II, пар. 51**; и виж Ramirez Sanchez v France [GC], 2006-IX, пар. 138; и пар. 125–150: продължителна изолация на терорист: няма нарушение на чл. 3, като се има предвид броя посещения от правните му представители.
- **Г.Б. срещу България (42346/98)**: жалбоподателят излежава доживотна присъда. В продължение на почти осем години той е бил подложен на много ограничаващ режим на лишаване от свобода, не включващ почти никакъв човешки контакт. Жалбоподателят е поставен сам в килията си, където е прекарвал почти 23 часа на ден с един час разходка в двора. Храната е била сервирана в килията, нямало е възможности за социални взаимодействия с другите затворници, нямало е смислени занимания. Само две посещения на месец са му били позволени. Следователно Съдът констатира нарушение на член 3 относно условията на лишаване от свобода.

Строгий режим за определен вид затворници също може да повдигне въпроси по чл. 3 на Конвенцията:

- **Димитров и Рибов срещу България (34846/08), пар. 34 – 39 и пар. 38-39:** жалбоподателите излежават доживотни присъди, държани са в постоянно заключени индивидуални килии, изолирани от останалата част от затворническата популация и са подложени на строги условия за сигурност в съгласие с прилагания им „специален режим“ – автоматична изолация, без подходяща психична и физическа стимулация за доживотните затворници, огромното мнозинство от затворниците нямат достъп до дейности извън килията и са оставени без занимание до 23 часа на ден (§ 34-39); кумулативна оценка (§ 38-39).
- **Радев срещу България (37994/09), пар. 48-51:** жалбоподателят излежава доживотна присъда, оплаквания по отношение на режима – автоматична изолация, без подходяща психична и физическа стимулация, няма достъп до организирани дейности извън килията си, няма подходяща оценка на риска.
- **Симеонови срещу България (21980/04) пар. 88, и пар. 92-93:** жалбоподателят излежава доживотна присъда в затвора София – кумулативна оценка на много ограничителния затворнически режим за затворници с доживотни присъди и лоши материални условия (санитарни съоръжения) (случаят е отнесен към Голямата камара).
- **Харакчиев и Толумов срещу България (15018/11 and 61199/12), пар. 203-204 и пар. 205:** един от жалбоподателите излежава доживотна присъда, а другият – доживотна присъда без право на замяна; настаняване в изолация. Автоматичната изолация на осъдени на доживотен затвор от останалите лишени от свобода и един от друг, по-специално когато няма на разположение пълноценни дейности за стимулиране извън килиите или в килиите, може само по себе си да бъде предмет на спор по чл. 3 от Конвенцията.; автоматичното прилагане на строг режим в случая на доживотните присъди без подходяща оценка на опасността – „Съдът не може да се съгласи, че броят на исковете срещу затворническите власти, дори и несериозни, както и факта, че енергично отстоява защитата на личните си права (*вижте параграф 204 по-горе*), може да се разглежда като надежден критерий, показващ, че даден затворник представлява

по-висок риск за сигурността и че следователно неговият много рестриктивен затворнически режим е оправдан.“ – няма тоалетни, употреба на кофи, няма течеща вода в килиите (пар. 205).

- **Йоргов срещу България (№2) (но. 36295/02), пар. 64-68:** След оценяването на постепенното подобрене на условията на лишаване от свобода и затворническия режим на жалбоподателя, както и медицинската грижа, която той е получил в затвора, Съдът смята, че жалбоподателят не е бил подложен на нечовешко или унизително третиране в случая.
- **Червенков срещу България (дело № 45358/04)** – жалбоподателят излежава доживотна присъда от 1996 г. в Бургаския затвор. Той е поставен под „специален режим“ за период от повече от 10 години, който включва пълна социална изолация. Оплаквания също и по отношение на липсата на достъп до санитарни съоръжения, липса на дейности извън килията и на други смислени дейности. Съдът подчертава отново важността на периодичната оценка на риска, за да бъде съобразен затворническият режим с поведението на затворника и други промени в положението му.

Необоснованите и унизителни процедури за **транспортиране на затворниците до и от съда** може да породят нарушение на чл. 3.

- **Moiseyev v Russia (9 октомври 2008), пар. 131–136:** 50 см² пространство на затворник и недостатъчно проветрение и отопление.

Мерките за сигурност не могат да са просто рутинни и трябва да защитат достойнството на затворника:

- **Van der Ven v Netherlands 2003-II, пар. 46–63** седмично рутинно претърсване на голо за около три и половина години, една мярка, прилагана в отсъствието на и в добавка към наложени строги мерки за сигурност.
- **Van der Graaf v Netherlands (реш.) (1 юни 2004)** постоянно видео наблюдение за около четири и половина месеца в следствен арест заради обвинения с висок профил и за да се сведе до минимум всякакъв риск от самоубийство или друга вреда: недопустим.

- **Lindström and Mässeli v Finland (14 януари 2014), пар. 37–50, и 58–66** налагането на изискване към затворниците да носят „запечатани“ цели костюми за кратки периоди от време след подозрение за опит за внасяне на наркотици, което води до дефекация в костюмите: не е нарушение на чл. 3, тъй като са съществували основателни причини за сигурност за практиката на затворените костюми за затворниците в изолация; но нарушение на чл. 8, тъй като е нямало достатъчно правно основание за практиката.
- **Iwanczuk v Poland (15 ноември 2001), пар. 50–60** на затворника е разпоредено да претърпи телесно претърсване, преди да му се позволи да упражни правото си на глас, но докато се е събличал, е бил подложен на забележки от страна на служителите по охрана и е отказал да свали повече дрехи, с последствието, че му е отказано правото да гласува: тъй като телесното претърсване не е доказано като оправдано, това представлява унизително третиране.
- **Valašinas v Lithuania 2001-VII, пар. 116–118:** претърсване на голо на затворник пред служител от женски пол и докосване на гениталиите: нарушение на член 3.
- **Frérot v France 2007-VII, пар. 35–48:** пълното телесно претърсване не се основава на убедителни потребности за сигурност, а на предположение за носене на скрити вещи: нарушение на член 3.
- **Wiktoro v Poland (31 март 2009), пар. 46–57:** събличане до голо на жена в отрезвителен център от мъже служители и обездвижване с колани за десет часа представлява унизително третиране.
- **El Shennawy v France (20 януари 2011), пар. 39–46:** повтарящи се пълни телесни претърсвания на затворник с висок риск от служители, носещи черни маски, до осем пъти дневно в кратък период от време и първоначално записани на видео; пълните телесни претърсвания трябва не само да са необходими, а и да се провеждат по подходящия начин; в този случай са включвали една степен на унижение, отиваща отвъд нивото, което претърсването на голо на затворниците неизбежно включва.
- **Henaf v France 2003-XI, пар. 47–60:** възрастен затворник е държан в белезници и окован за леглото по време на болнично посещение, диспропорционален отговор на каквото и да е било съображение

за сигурност, който възлиза на нечовешко третиране в светлината на неговата възраст и здравно състояние, отсъствие на предишни прецеденти, които да доведат до сериозна тревога за риск за сигурността, писмени инструкции от началника на затвора, че на жалбоподателя следва да се осигури нормален надзор.

ТЕМА 6

Ефективни средства за защита

- **Кирилов срещу България (дело № 15158/02) – пар. 43 – 47.** Жалбоподателят излежава затворническа присъда за кражба. Настоящият случай засяга условията на лишаване от свобода на жалбоподателя по време на задържането му преди съдебния процес за периода декември 2005 – март 2006. Тези жалби са обявени за недопустими, тъй като Съдът приема, че жалбоподателят е имал на свое разположение ефективно национално средство за защита – жалба по чл. 1 на Закона за отговорността на държавата и общините с оглед развитието на практиката на националните съдилища след 2003 г.
- **Ananyev and Others v. Russia (42525/07 и 60800/08):** случаят засяга условията на лишаване от свобода на жалбоподателите в различни периоди между 2005 и 2008, в различни следствени арести преди съдебния процес. При решението за допустимост на жалбата, Съдът я преглежда във връзка с жалбата по член 13 на Конвенцията и „подчертава отново, че правилото за изчерпване на националните средства за защита, споменато в член 35 на Конвенцията, задължава тези, които търсят да повдигнат делото си срещу държавата пред Съда, първо да използват средствата за защита, предложени от националната правна система.... Правото се базира на предположението, отразено в член 13 на Конвенцията - [...]–, че има ефективно средство за защита, което е налично за уреждане на същността на „оспорима жалба“ по силата на Конвенцията и за предоставяне на подходящото облекчение. По този начин, важен аспект на принципа е, че системата на защита, установена от Конвенцията, е подчинена на националните системи за опазване правата на човека“ [...] “Обхватът на задълженията на страните по Конвенцията по член 13 зависи от естеството на жалбата на жалбоподателя; „ефективността“ на „средството за защита“ по смисъла на член 13 не зависи от сигурността на благоприятен изход за жалбоподателя [...]”
- **Torregiani v Italy 43517/09, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, 35315/10 и 37818/10, 8 януари 2013), пар. 50-51:** жалбоподателите са задържани в два затвора. В рамките на периоди, вариращи от 14 до 54 месеца, те са разполагали с 3 кв.м всеки в

затвора. Съдът отбелязва, че пренаселването в италианските затвори не се отразява само на жалбоподателите и съставлява структурно и системно естество на пренаселване. Следователно Съдът потвърждава, че по отношение на националните средства за защита, необходими за адресиране на този систематичен проблем, където жалбоподателят е настанен в условия, противоречащи на член 3, най-подходящата форма на компенсация е да се прекрати бързо нарушаването на правото му да не бъде подложен на нечовешко и унижително третиране. Там, където засегнатото лице е било, но вече не е задържано в условия, уронващи достойнството му, трябва да му се позволи възможността да поиска компенсация за насилието, на което е било подложено.

- **Харакчиев и Толумов срещу България (15018/11 and 61199/12) - пар. 225-226;** "...що се отнася до продължаващите условия на лишаване от свобода, превантивните и компенсаторните средства за защита трябва да бъдат взаимодопълващи се, за да се разглеждат като ефективни, тъй като само перспективата за компенсация не може да се позволи да узаконява особено тежко страдание в нарушение на член 3 от Конвенцията и неприемливо да отслаби задължението на държавата да изпълнява стандартите си на лишаване от свобода съгласно този член 3...." В настоящото дело и двамата жалбоподатели все още са лишени от свобода и държани в условия, за които Съдът вече установи по-горе, че са в нарушение на чл. 3 от Конвенцията. Няма индикации, че тези условия са се променили чувствително през последните години. Иск за обезщетение за вреди по чл. 1 от Закона от 1988 г. поради това сам по себе си не би бил в състояние да предостави подходящо обезщетение на двамата жалбоподатели. Нещо повече.... – иск за обезщетение за вреди по чл. 1 от Закона от 1988 г. във връзка с условията, пряко произтичащи от режима на лишаване от свобода, приложим за жалбоподателите, не би имал каквато и да било перспектива за успех предвид факта, че българските съдилища вече са отхвърляли такива искове въз основа на това, че тези условия не са незаконни."
- **Нешков и други срещу България (36925/10, 21487/12, 72893/12, 73196/12, 77718/12 и 9717/13), пар. 180 – 191:** Съдът възстановява принципите, свързани с ефективните национални средства за

защита, както е изложено в *Torregiani v. Italy* и *Ananyev v. Russia*, и излага условията, в които превантивните и компенсаторните средства за защита трябва да се прилагат, за да се удовлетворят изискванията на член 13 от Конвенцията. За превантивно средство на защита по отношение на условията на лишаване от свобода: въпросната административна власт трябва да бъде (а) независима от властите, които отговарят за пенитенциарната система; (б) да обезпечава ефективното участие на лишените от свобода в разглеждането на техните оплаквания; (в) да гарантира бързото и прилежно управление на оплакванията на затворниците; (г) да разполага с широк обхват от правни инструменти за изличаване на проблемите, които лежат в основата на тези оплаквания, и (д) да бъде способна да даде обвързващо и приложимо решение [...]. Всяко такова средство за защита трябва също така да бъде способно да осигури облекчение в сравнително кратки времеви срокове [...]. Що се отнася до компенсаторни средства за защита по отношение на условията на лишаване от свобода, независимо дали са съдебни или административни, тежестта на доказване, наложена на жалбоподателя, не трябва да бъде прекомерна. Процедурните правила, уреждащи разглеждането на искове за компенсация, трябва да се съобразяват с принципа за справедливост, вграден в член 6, алинея 1 от Конвенцията, включително изискването за разумно време, а правилата, уреждащи разходите, не трябва да поставят прекомерна тежест върху затворника, където искът му е оправдан. На последно място, от жалбоподателите не трябва да се иска да установяват, че определени служители са участвали в незаконосъобразното поведение.

- **Йовчев срещу България (41211/98) – пар. 142-145, пар. 146** – формалистични изисквания за доказване на нематериални щети; Съдът подчертава формалистичния подход, който националните съдилища имат при решаването на жалби за щети като резултат от лошите условия на лишаване от свобода. Съдът отбелязва практиката на националните съдилища да изискват установяване на нематериалните щети, произтичащи от лошите условия на лишаване от свобода, въз основата на обективно и външно доказателство. И тъй като повечето жалбоподатели се провалят в тези си усилия, националните съдилища не предоставят компенсации. Следователно Съдът приема, че средството за защита по Закона за отговорността

на държавата е загубило голяма част от защитната си ефективност.”

- **Радков срещу България (2) (18382/05), пар. 37-40** – формалистичен подход; За разлика от делото Йовчев, в случая на жалбоподателя е присъдена малка сума като компенсация за лошите материални условия от националните съдилища по силата на иска по Закона от 1988 г. Съдът обаче утвърждава, че това не може да бъде причина за постигане на различни заключения, защото националните съдилища са възстановили формалистичния си подход и в настоящото дело.

ТЕМА 7

Доживотен затвор

Съвместимост на доживотния затвор без право на замяна с **гаранциите по чл. 3 от Конвенцията:**

- **Харакчиев и Толумов срещу България (15018/11 and 61199/12) пар. 243-247; пар. 263-264:** един от жалбоподателите излежава доживотна присъда без право на замяна. Доживотният затворник има право да научи в началото на присъдата си какво трябва да направи, за да бъде разгледана възможността за неговото освобождаване и при какви условия, включително кога ще се проведе преразглеждане на присъдата му или може да бъде поискано такова. Следователно, когато националните закони не осигуряват никакъв механизъм или възможност за преразглеждане на доживотна присъда без право на замяна, несъвместимостта с член 3 от Конвенцията на това основание вече възниква в момента на налагане на доживотна присъда без право на замяна и не в по-късен момент от лишаването от свобода (сравнете с *Iorgov v. Bulgaria* (№2) (№36295/02), пар. 48-60).
- **Hutchinson v United Kingdom[GC] (no 57592/08) (17 януари 2017):** доживотна присъда без право на замяна, наложена на индивид, осъден за убийството на трима членове на едно семейство и изнасилването на друг: член 3 не забранява налагането на доживотна присъда на тези, осъдени за особено тежки престъпления, стига да има както перспектива за освобождаване на затворника, така и възможност за преразглеждане на присъдата му, а първата трудност в английския закон е дали е възможно преразглеждане на доживотните присъди и е била засегната от съдебно решение, потвърждаващо законовото задължение на изпълнителната власт да упражни правото на освобождаване на доживотни затворници по такъв начин, че то да е съвместимо с ЕКПЧ.

Този документ е съставен в рамките на проект "Подкрепа за изпълнението на решенията на Европейския съд за правата на човека и стандартите и препоръките на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание за България (затворническа реформа)". Мненията и гледните точки, изразени в тези документи, са на авторите в тяхното качество като независими консултанти и не отразяват задължително гледната точка на донорите или на Съвета на Европа.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE